

KAPOSI ZOLTÁN (SZERK.):
Nagykanizsa városi monográfia III. (1850–1945)
 Nagykanizsa, 2014.

A monográfia 807 oldalas, nyomdailag szép kivitelezésű munka. Fényes, időtálló papírra nyomtatták. 228 képet és számtalan táblázatot tartalmaz. A kiadó Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, helyben nyomtatták és a terjesztést is a város vállalta. A képeket Hohl Zoltán, a nagykanizsai Thúry György Múzeum munkatársa készítette, a nyomdai előkészítést Törökné Mihályfi Izabella végezte.

A Nagykanizsa monográfia húsz éves múltra tekint vissza. Az 1850 és 1945 közötti III. kötete, 2006-tól közel hét és fél éves munka eredménye. A kutatási program-vezetője Kaposi Zoltán, a kutatási programvezető-helyettese Kunics Zsuzsa volt. A szükséges költségeket Nagykanizsa város önkormányzata biztosította, ezt a megoldást jó szívvel ajánljuk más városok önkormányzatának is.

A monográfiát gondos és példamutató feltárás előzte meg. A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára munkatársai két év alatt feltárták és kivonatolták, regisztrálták a Nagykanizsára vonatkozó levéltári iratokat. Nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár digitalizálta a nagykanizsai lapokat és kereső adatbázist készített hozzá. Ennek is köszönhető, hogy a monográfia szerzői nagy számban tudták idézni a levéltári iratokat és a Zala-Somogyi Közlöny (1862–1873), a Zalai Közlöny (1874–1945), a Zala (1876–1922) és a Nagykanizsa (1906–1909) c. lap írásait.

Az 1850 és 1945 közötti időszak a kapitalizmus, a magángazdaság, az önkormányzatiság, a polgári társadalom és a polgári kultúra kora. Az ekkor kialakult vagy megerősödött intézmények, emelt épületek máig éreztetik hatásukat. Ami a kötetben lévő 13 szerző 16 tanulmányában közös, az a polgárosodás ténye. A szerzők nem számítanak kezdő kutatóknak, hiszen korábban már foglalkoztak a város történetével, illetve a szakterületük alapos ismerői. A 13 szerző munkájának összehangolása, a fejezetek arányosítása, egyáltalán a szöveg gondozása nem mindennapi terhet róhatott a szerkesztőre.

Rábavölgyi Attila Nagykanizsa népességtörténeti változásait tekintette át. A tanulmány egyik alcíme: „Európai és magyarországi kitekintés”. Jól jelzi, hogy a szerző, hasonlóan a monográfia többi szerzőjéhez, nem elszigetelten kívánja vizsgálni Nagykanizsa történetét. Nagykanizsa fejlődését jól mutatja, hogy 1850–1910 között a népesség több mint két és félszeresére, 9543 főről 26 524 főre növekedett. A két világháború között a lakosság létszáma harmincezer fő körül stagnált.

Paksy Zoltán Nagykanizsa politikai életét dolgozta fel. Nem volt könnyű dolga a szerzőnek, hiszen politikailag olyan kényes témákról kellett harag és elfogultság nélkül írni, mint a munkássztrájkok, első világháború, 1918–1919, Tanácsköztársaság, nyilasok, antiszemizmus, holocaust.

A kötet szerkesztője, Kaposi Zoltán három tanulmányt jegyzett. Nem szorul magyarázatra, hogy a kötet leghosszabb tanulmánya Nagykanizsa gazdaságáról szól, hiszen az 1850 utáni száz év alatt történtek a legfontosabb változások. A mintegy 31 ezer holdas Batthyány-uradalom földjeinek kétharmada a városé, illetve lett. A városi birtokszerkezet alakulását a szétaprózódás és a birtokkoncentráció egyaránt jellemezte. A mezőgazdaságnak a városok életében régen eleve nagyobb szerepe volt, mint ma. A szőlőbirtoklás Pécshez és Kaposvárhoz hasonlóan hozzátartozott a polgári életmódhoz. 20–25 km-es körzetben a szőlőket mintegy 70%-ban a nagykanizsai polgárok művelték.

A dualizmus soha nem látott aranykornak számított Nagykanizsa gazdasága számára. Látványosan fejlődött a kis- és nagyipar, a kereskedelem, a hitelélet és a közlekedés. Nagykanizsa kedvező közlekedés-földrajzi adottságokkal bírt. Nagykanizsán öt országos út

futott össze, a Buda, Bécs, Zágráb, Eszék és a tengerpart felé vezető utak. 1860-tól kezdve Nagykanizsa fontos vasúti csomóponttá vált. A Déli Vasút révén elérhetővé vált a Dunántúl, Ausztria, Észak-Olaszország és a tengerpart. A kedvező vasúti összeköttetés miatt Nagykanizsa az állatkereskedelem egyik dunántúli központja lett. Nagykanizsán több pénzügyi intézet alakult, mint Pécsen. Mai kifejezéssel élve Nagykanizsa közel került Európához.

A dualizmus kori gazdasági fejlődéshez hozzátartozott a vallási tolerancia is, hiszen a második legnépesebb felekezet, a zsidóság Nagykanizsán az iparban, a kereskedelemben és a pénzügyi életben felülreprezentált volt. Trianon miatt döntő negatív gazdasági változások következtek be. Az új határok meghúzásával elveszett a fellelőpiac mintegy 70%-a, leszűkült a belső piac, felerősödött az antiszemitizmus.

Szerencsésnek mondható, hogy Nagykanizsa gazdasági fejlődése és a gazdaság másik ága, a városgazdálkodás, illetve városirányítás tanulmány is a szerkesztő tollából született meg. Ebben a korban a városokat máshogy finanszírozták, mint ma. A városnak a vagyonából és a polgáraitól beszedett illetékekből, pótdoból kellett eltartani önmagát. Nagykanizsa rendezett tanácsú városként fejlett önkormányzattal rendelkezett, de a megye hatósága alá tartozott. A megyeszékhelyi rangért rivalizált ugyan Zalaegerszeggel, de ennek igazából nem volt realitása.

A városigazgatás első korszakát a vasútépítés határozta meg, annak kellett megteremteni a feltételeit és háttér bázisát. A városigazgatás második korszakában különböző intézményeket telepítettek le Nagykanizsán, illetve a városi hivatalokat bővítették. A városigazgatás harmadik korszakát a gyáripar kiépülése határozta meg, amely az 1892-es évet követő két évtizedre tehető. A századfordulón erősödött meg az az elképzelés, hogy a város maga vállalkozzék, mert a város tulajdonában lévő közművek, vállalkozások nagyobb jövedelmet eredményeznek, mintha azt bérbe adnák. A két világháború közötti nehézségek megoldásai pedig a mai közigazgatás számára is tanulságosak lehetnek.

Az oktatás változásai Nagykanizsán c. tanulmány szintén a szerkesztő munkája. Nagykanizsa iskolaváros, amely közel 250 esztendő gimnáziummal büszkélkedhet. Az 1850 utáni népességnövekedés miatt szűk lett az iskolai kapacitás. A dualizmus iskolaügyét az elemi és polgári iskolák építése, az iparos- és kereskedelmi tanonciskola, felsőkereskedelmi iskola létesítése jellemezte. A nyitott szellemiségű piarista főgimnáziumnak nagyobb volt a vonzereje, mint a bonyhádi, keszthelyi, csurgói, zalaegerszegi gimnáziumoknak. Az iskolaügy kapcsán is hangsúlyozható, hogy Nagykanizsa viszonylag toleráns város volt, ahol a keresztények és zsidók békében éltek egymással. A két világháború között a gazdasági nehézségeket többek között az iskolavárosi funkció erősödése ellensúlyozta.

Kunics Zsuzsa Nagykanizsa településszerkezetének és városképének változásai c. tanulmánya a kötet második legterjedelmesebb munkája. Személyében találkozunk a történész-muzeológus szakember és a mindent ismerő helytörténész. Ő az, aki minden egyes fontosabb nagykanizsai épületről részletesen tud írni. Az építkezések színvonalát jól jellemzi, hogy sok esetben bécsi építészeket kértek fel a tervezésre.

Molnár Ágnes Kiskanizsa gazdálkodása, társadalma és kultúrája c. tanulmánya Kiskanizsa, a „városba oltott falu” életét dolgozta fel. A kiskanizsai szántóföldi zöldségtermelés érdekes színfoltja volt hazánk mezőgazdaságának. A piacorientált távolsági kereskedelmet folytató, örökös szerzési vágyú kiskanizsaiakat a „sáska” csúfnévvel illették. A törpebirtokosokat kényszerítte rá a zöldségtermelésre. A belterjes, intenzív mezőgazdálkodás során a piacra főként vöröshagymát, lilahagymát, káposztát, burgonyát és paradicsomot vittek. A kiskanizsai „sáskák” Szombathelyre, Pécsre, Székesfehérvárra és Budapestre is szállítottak zöldséget. Joggal nevezték Kiskanizsát a Dunántúl „Makó”-jának. A „nyári partéka”-t, a szállításra alkalmatlan zöldségeket, növény- és virágpalántát pedig helyben értékesítették. A tanulmányban a paraszti társadalom részletekbe menő néprajzi leírását olvashatjuk.

Németh József Irodalom, sajtó és könyvkultúra Nagykanizsán c. tanulmánya szerint a nagykanizsai irodalom helyi jelentőségű volt, és a nagykanizsai írók nem kerültek be az irodalmi lexikonokba. 1950-ig viszont virágzó sajtója volt a városnak, amely ma is alapvető forrásul szolgál.

Kostyál László Nagykanizsa képzőművészete a kapitalizmus időszakában c. tanulmánya a kanizsai festők munkásságát dolgozza fel.

Nagykanizsa alapvetően katolikus város volt, ezért Kéringer Mária Nagykanizsa egyháztörténete 1850–1945 között c. tanulmánya főként a római katolikus egyház történetével foglalkozik, a többi felekezetet (református, evangélikus, izraelita, görögkeleti) röviden érinti.

Bősze Sándor levéltárigazgató az Egyesületek Nagykanizsán c. tanulmányában a polgárosodásnak ezt a szeletét foglalta írásba. Igaz, hogy Nagykanizsán a dualizmusban több egyesület alakult, mint a megyeszékhely Zalaegerszegen. A nagykanizsai látványos gazdasági fejlődést valamilyen okból mégsem követte az egyesületi élet hasonló mértékű pezsgése.

A monográfiát megbízható és adatokban gazdag helytörténeti munkák zárják. Horváth György Nagykanizsa sportéletének fejlődését c. tanulmánya a polgárosodás egyik kísérőjelenségét, a sportot mutatja be. A városban a lakosságához képest intenzív volt a kanizsai sportélet, sőt néhány sportágban kimagasló, olimpiai eredmények születtek.

A Nagykanizsához csatolt falvak történetét három szerző dolgozta fel. Göcze Rezső: Palin és Korpavár története a polgárosodás korszakában, Czupi Gyula–Kardos Ferenc: Miklósfá története 1850–1945 között, Kardos Ferenc: Bagola, Sánc, Kis- és Nagyfakos története (1848–1945) és Bajcsa története 1849 és 1945 között című tanulmánya visszavisz bennünket a falvak világához. A szerzők itt is együtt vizsgálják a település és az itt lévő, vagy azt határoló uradalmak történetét. A palini uradalmat a belga királyi család vásárolta meg, majd 1889-ben eladták. Az egykori uradalmon gyakran váltakozó középbirtokos tulajdonosok osztoztak. Az 1890-es évektől a „hintónjáró világ” lett a meghatározó. Kastélyokat, majorokat, gazdasági épületeket és cselédlakásokat emeltek. Az uradalmak köre csoportosultak az urak: az értelmiség és a tehetősebbek. Korpaváron nem volt közép- és nagybirtok, a paraszti kisüzem volt a meghatározó. Miklósfát 1948-ban csatolták Zala megyéhez, addig Somogy megyéhez tartozott. A Szentmiklósi uradalom 1895-ben a település területének 64 %-át foglalta el, ezért a községben jelentős számú béres, szolgáló és cseléd élt. A két világháború között 200 fős cselédségről beszélhetünk. Bagolasáncon ugyancsak a Szentmiklósi uradalom volt a meghatározó. 1925-ben a nagybirtokosok és nagybérlők a falu határának 61 %-án gazdálkodtak. A polgári korban nagykanizsaihoz hasonló tendencia érvényesült, a nagybirtok területe fokozatosan fogyott, a kisbirtokok száma szaporodott és a nagyságuk nőtt. A bajcsai határ nagy része a Batthyány-hitbizományhoz tartozott. A kis település szegénynek volt mondható.

A monográfia külön értéke hogy, a Nagykanizsához csatolt falusi településekre nem úgy tekint, mint a város jelentéktelen külső kerületeire, hanem érdemben foglalkozik velük. A szerzők a települések történetét a kezdetektől dolgozták fel, és nemcsak a városhoz történő csatolásuktól kezdve. Kiemelhető még a monográfia őszinte hangneme. A szerzők bátran szólnak a kényes kérdésekről, úgymint szegénység, megoldatlan földkérdés, zsidóság és antiszemitizmus, holocaust, kényszerpálya, nagypolitika betüremkedése a város életébe stb.

A monográfiát a felhasznált irodalom- és forrásjegyzék, képjegyzék és névmutató zárja. A felhasznált irodalom jegyzéke 550 kiadványt ölel fel. Ez egyrészt azt igazolja, hogy a zalai, nagykanizsai helytörténeti irodalom mind mennyiségét, mind színvonalát tekintve az első vonalba tartozik. Másrészt a szerzők széles körű szakirodalmi ismeretéről és felhasz-

nálásáról tanúskodik. A névmutató közel kétezer nevet tartalmaz. A monográfia így a család-történeti kutatók számára is hasznos lehet, hiszen a névmutató alapján minden nagykanizsai megtalálhatja családját vagy ismerősét. A rendkívül részletes építészettörténeti fejezetben a város belső területén lakó nagy valószínűséggel fellelheti lakóhelyét is.

A nagykanizsai városi monográfia a város első tudományos igényű megírt monográfiája. Az előszó szerint mindenkinek szól, a szakembereknek és a tájékozódni kívánó olvasóknak egyaránt. Ezt a kettős célközönséget jól szolgálja, hogy a monográfia sokszerzős alkotás. A szerzők között van hivatásos történész, néprajzos, egyetemi oktató, levéltáros, könyvtáros, muzeológus és jól felkészült pedagógus, helytörténész. A változatos szerzői gárda biztosítja, hogy az országos és nemzetközi kitekintés, valamint a helyi sajátosságok egyaránt érvényesüljenek a monográfiában. Az országos és helyi események, történések ötvözése nagyon nehéz feladat, hiszen a nagy ívű történelmi munkák gyakran nem ismerik a helyi viszonyokat és jellegzetességeket, a helytörténeti feldolgozások pedig gyakran nincsenek tisztában a tágabb környezetükkel.

A sokszerzős tematikus fejezeteknek magától értetődően vannak hátrányai is. A monográfiának többek között nincs önálló tanulmánya a társadalomtörténetről, az egészségügyről és a szociális intézményekről, illetve a zenéről és a mozirol. Bizonyos témák több fejezetből ismerhetők meg, pl. az iskolák, egyházak egyaránt megtalálhatók az oktatási és egyháztörténeti, illetve építészeti fejezetnél. Konkrét információk keresése esetén leghelyesebb, ha az olvasó azt több szóba jöhető fejezetnél megnézi. A keresést megkönnyíti, hogy a tanulmányok a szigorú időrendet követik. A tájékozódást az is segíti, hogy a tanulmányok általában részletesen tagoltak, fejezet-, alfejezet-, szakasz címeikkel ellátottak. Kár, hogy a tartalomjegyzék kizárólag a tanulmányok címét tartalmazza, a részegységek címét nem. A monográfiát használhatják a történészek, alkalmas más városokkal történő összehasonlításra. A monográfia használható az oktatásban, a lokálpatriotizmus elmélyítésére. A monográfiát haszonnal forgathatja minden érdeklődő nagykanizsai polgár, aki kíváncsi városa múltjára.

Végezetül adjuk át a szót a szerkesztőnek, hiszen nála senki sem tudja hitelesebben jellemezni a monográfiát: „Egy városmonográfia soha nem lehet »teljes«. Aki valaha írt és olvasott hasonló jellegű munkákat, tudhatja, hogy a kötetben szereplő különböző témák mind olyanok, amelyekről önmagukban is külön könyveket lehetne írni. Egy szintetizáló monográfiának pontosan az a célja (s így volt ez a korábbi kötetek kapcsán is), hogy a város történetének egy meghatározott korszakára vonatkozóan összegyűjtse és rendszerezze az addigi ismereteket, s a lehetőségekhez képest új információkkal, kutatási eredményekkel egészítse azt ki. Azzal is tisztában vagyunk, hogy számos egyéb szakmai jellegű fejezettel lehetett volna még bővíteni a kötetet, viszont a véges erőforrások, a kutatói kapacitások stb. nyilván határt szabtak a szárnyaló szerkesztői fantáziának.”

A monográfiát végig olvasó recenzens végül szeretné megosztani személyes benyomását a nyájas olvasóval. 807 oldalt végig olvasni első pillanatban ijesztőnek tűnik. Ennek ellenére állítom, hogy a monográfia izgalmas és élvezetes olvasmány, távolról sem száraz és unalmas. Ennek nemcsak az olvasmányos stílus az oka, hanem az is, hogy a szerzők Nagykanizsát beágyazzák, illetve összehasonlítják más megyei, városi, országos, esetleg nemzetközi településekkel, tendenciákkal, illetve elmélyedtek Nagykanizsa és Kiskanizsa egyedi és sajátos vonásaiban.